

До разової спеціалізованої вченої ради
Національної академії внутрішніх справ

РЕЦЕНЗІЯ

доктора філософії, доцента, завідувача кафедри цивільно-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та психології Калініук Анжели Леонідівни на дисертацію Горбунової Олени Василівни «Визначення походження дитини за законодавством України, країн Європейського Союзу та США», подану на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 08 Право, за спеціальністю 081 Право

Ступінь актуальності обраної теми. Актуальність дисертаційного дослідження, присвяченого визначенню походження дитини за законодавством України, країн Європейського Союзу та США, обумовлена низкою соціально-правових чинників, які мають значення в сучасних умовах.

Природне право людей бути батьками закріплене на законодавчому рівні, і держава вживає відповідних заходів, усіляко заохочуючи материнство, батьківство. Ст. 51 Конституції України, прямо наголошує, що дитинство, материнство, батьківство охороняються державою. Аналогічну норму містить і Сімейний кодекс України, в ст. 5 якого зазначено, що держава охороняє сім'ю, дитинство, материнство, батьківство, а також створює умови для зміцнення сім'ї. Походження дитини – є базисом, на якому ґрунтуються права та обов'язки батьків і дітей. Нами уже неодноразово підкреслювалось, що визначення походження дитини – це фіксація її народження, як юридичного факту. Тому питання правового регулювання цих відносин завжди будуть в центрі уваги, і завжди будуть регламентовані законодавством.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані дисертантом здебільшого є

аргументованими й переконливими, містять самостійний критичний аналіз. Отримані теоретичні та практичні висновки стали результатом наукового пошуку, відповідно до поставленої мети і завдань дослідження. Під час їх доведення та обґрунтування автор використав широке коло вітчизняних наукових публікацій, міжнародно-правові та національні нормативно-правові акти, судову практику.

Використання Горбуною О.В. значного методологічного інструментарію, загальнонаукових, спеціально-наукових та відповідних підходів наукового пізнання явищ і процесів дозволило багатоаспектно проаналізувати заявлену проблематику. Застосовано, зокрема, історико-правовий, діалектичний, а також методи соціальний, формально-логічний, герменевтичний, систематичний та синтезу. Це дозволило належним чином обґрунтувати відповідні положення наукової новизни отриманих дисертантом наукових результатів.

Зміст дисертації відповідає обраній темі, характеризується логічністю та комплексністю. Матеріал дисертації викладено послідовно і доступно, робота оформлена відповідно до встановлених вимог.

Достовірність і наукова новизна отриманих результатів, повнота викладу основних результатів дисертації в наукових публікаціях. Достовірність отриманих результатів забезпечила ґрунтовна теоретична, нормативна та емпірична база дисертації. Джерельну базу дослідження можна вважати цілком репрезентабельною, оскільки дисертант під час проведення дослідження використав значну кількість наукових та інших джерел (їх список охоплює понад 300 найменувань).

Також достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, полягає в тому, що дисертація є першим в Україні комплексним дослідженням, в якому визначення походження дитини розкрито шляхом аналізу законодавства та практики його застосування в Україні, країнах Європейського Союзу та США.

У результаті проведеного дослідження сформульовано та обґрунтовано, а також додатково аргументовано низку наукових положень і висновків, які виносяться на захист, зокрема:

вперше:

сформульовано авторські дефініції:

1) «презумпція спільного материнства, батьківства», під якою пропонується розуміти правовий стан подружжя, який передбачає безумовне визначення походження дитини, а також виникнення батьківських прав та обов'язків у разі народження у них дитини за час шлюбу (або інші періоди, визначенні СК України) з обов'язковою реєстрацією народження дитини у порядку та строки, встановленні законом;

2) «презумпція шлюбного материнства» – це визнання матір'ю дитини жінки, яка народила її у зареєстрованому шлюбі. Єдиною та ключовою ознакою при визначенні походження дитини є – біологічна ознака - наявність між нею і народженою дитиною кровного споріднення;

3) «презумпція шлюбного батьківства» - це правовий стан чоловіка, який перебуває в шлюбі з матір'ю народженої нею дитини, що передбачає внесення актового запису про нього як батька дитини в Державний реєстр актів цивільного стану в силу наявності окремих, але взаємопов'язаних між собою юридичних фактів: стану – перебування в шлюбі з жінкою; події – народження нею дитини»;

обґрунтовано, що заява про визнання свого батьківства військовослужбовцем, який проходить службу в Збройних Силах України чи інших військових формуваннях, що дислокуються в зоні бойових дій, може бути посвідчена командиром військової частини, з'єднання тощо. Дія такого повноваження командира поширюється лише на час воєнного стану;

доведено, що у разі відсутності можливості подати заяву про визнання себе батьком дитини як особисто, так і через представника, чоловіком, який перебуває в полоні або на тимчасово окупованих територіях, запис про його батьківство може бути здійснено на підставі свідчень матері дитини, інших

родичів, в обов'язковому порядку - родичів чоловіка, батьківство якого припускається, які вкажуть на нього, як батька дитини. Такий запис не позбавляє особу оспорити своє батьківство в порядок та у спосіб, встановлений законом;

визначено, що до участі у програмі сурогатного материнства допускаються жінки, яким діагностовано безпліддя або інше хронічне захворювання, за якого вагітність, виношування дитини та пологи, можуть загрожувати життю, здоров'ю жінки (матері) або майбутньої дитини. Інші, не пов'язані зі станом здоров'я, обставини, не можуть бути підставами для застосування методу сурогатного материнства;

обгрунтовано, що застосування методу сурогатного материнства в Україні може застосовуватися щодо громадян України та іноземців - громадян країн Європейського Союзу, інших зарубіжних країн, особистим законом яких не заборонено використання допоміжних репродуктивних технологій;

доведено необхідність встановлення юридичної відповідальності у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій, і зокрема – сурогатного материнства: за відмову передати дитину або створення перешкод для повернення дитини біологічним потенційним батькам (суб'єкт відповідальності – сурогатна матір); за відмову забрати народжену сурогатною матір'ю дитину (суб'єкт відповідальності – потенційні, біологічні батьки); за порушення умов договору про сурогатне материнство – розголошення особистих даних донорів, недотримання лікарської таємниці тощо (суб'єкт відповідальності - медичний заклад);

доведено доцільність закріплення в галузевому законодавстві норми про заборону надання інформації про неанонімних донорів – одиноких чоловіків та одиноких жінок, гамети яких було використано для запліднення з метою уникнення ризиків та конфлікту інтересів, що можуть мати місце в майбутньому;

удосконалено:

наукове положення, відповідно до якого порядок визначення походження дитини за законодавством України, країн Європейського Союзу та США, є – універсальним: регламентує відносини, які виникають у приватній сфері (батьківські права та обов'язки) шляхом звернення до органів публічної влади;

наукове твердження, згідно з яким, отримання особою, яка досягла 18 років і бажає скористатися своїм законним правом – знати своїх батьків, інформації про свого біологічного батька чи матір (у разі застосування допоміжних репродуктивних технологій) може бути надана за умови, що особа брала участь у програмі як неанонімний донор;

наукова позиція, відповідно до якої дія юридичної фікції батьківства (надання подружжям беззаперечної згоди на застосування допоміжних репродуктивних технологій) передбачає втрату жінкою права заперечувати батьківство чоловіка (шлюбного партнера), а останній втрачає право на оспорування свого батьківства, як до народження, так і після народження дитини;

науковий погляд, згідно якого до справ про визнання факту батьківства (материнства) повинні бути залучені заінтересовані особи - родичі ймовірного батька (матері) щодо яких встановлення батьківства (материнства) здійснюється в порядку окремого провадження; до справ позовного провадження вони не залучаються: на активній стороні беруть участь позивач – дитина, мати, опікун тощо; на пасивній – відповідач – ймовірний батько;

дістало подальший розвиток:

наукова позиція, згідно з якою позов про встановлення батьківства не є винятковим правом лише матері дитини, і тому вона не може заперечувати проти пред'явлення позову іншими особами: опікунами, піклувальниками, фактичними вихователями, в тому числі вітчимом, мачухою. Колізія інтерсів вказаних суб'єктів абсолютно виключається,

оскільки закон не ставить інтереси дитини в залежність від суб'єкта звернення;

науковий підхід, відповідно до якого встановлення батьківства спонукає виникнення деяких переваг для учасників цього правовідношення: для матері такою перевагою може стати – розподіл батьківської відповідальності та додаткова фінансова безпека для сім'ї; для батька – можливість набуття права на участь у вихованні дитини та права на спілкування з нею або (чи) встановлення опіки над дитиною, право на участь в усиновленні чи інших юридичних процедурах, пов'язаних з дитиною; для дитини – моральна і матеріальна підтримка обох батьків; обізнаність про сімейний (спадковий) анамнез, право на соціальне забезпечення, пільги, які належать батьку (учасник бойових дій тощо), право на спадщину у випадку смерті батька або його родичів;

обґрунтування того, що суб'єктний склад правовідносин замінного (сурогатного) материнства становлять: заклад (установа) охорони здоров'я; потенційні батьки; жінка, яка погодилась стати сурогатною матір'ю; посередник, який надає організаційні та консультаційні послуги; адвокат (юрист), який надає юридичні послуги; сторонами договору про сурогатне материнство є – жінка, яка погодилась стати сурогатною матір'ю та генетичним (або соціальним) батькам.

За результатами дослідження запропоновано нові редакції, зміни та доповнення до чинного законодавства у сфері визначення походження дитини, а саме: За результатами дослідження запропоновано нові редакції, зміни та доповнення до чинного законодавства у сфері визначення походження дитини, а саме: ст. 121, 123, 126 СК України; ст. 1252 ЦК України; ст. 46-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення «Порушення вимог законодавства щодо встановлення походження дитини, народженої в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій»; п. 6.4. Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні.

Практична значущість результатів дослідження. Практичне значення отриманих результатів полягає у використанні та можливості використання розроблених пропозицій та висновків у: *науково-дослідній роботі* – під час проведення подальших наукових розвідок у сфері сімейного права, цивільного і цивільного процесуального права, міжнародного приватного права (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 19.05.2025 № 70-оп/нд); *законотворчій діяльності* – в процесі оптимізації національного законодавства в сфері визначення походження дитини; *правозастосовній діяльності* – під час розгляду і вирішення цивільних справ про визначення походження дитини; встановлення факту батьківства (материнства) (акт впровадження приватного нотаріуса Київського міського нотаріального округу Виноградової А.І. від 07.05.2025 № 24/02-26); *освітньому процесі* – при викладанні навчальних дисципліни «Сімейне право», «Цивільне право», «Цивільний процес», «Особливості розгляду окремих категорій цивільних справ», «Актуальні проблеми сімейного права», «Цивільне право та процес: доктринальні та практичні проблеми», а також при підготовці відповідних навчально-методичних матеріалів (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 19.05.2025 № 70-оп/нд).

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих наукових працях.

Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено у 11 наукових публікаціях, серед яких 4 статей, опублікованих у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, 6 тез наукових доповідей, 1 навчальний посібник, оприлюднених на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Аналіз опублікованих дисертантом статей і тез доповідей на наукових заходах дозволяє дійти висновку про належну повноту викладу наукових

положень, висновків і рекомендацій, наведених у дисертаційному дослідженні в наукових працях.

Оцінка змісту дисертації. Структурно дисертаційне дослідження складається з анотацій, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що охоплюють дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Під час вивчення дисертаційного дослідження так наукових публікацій фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертаційна робота Горбунової Олени Василівни є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

Дискусійні положення дисертації та зауваження щодо її змісту. Позитивно оцінюючи актуальність проведеного дисертантом дослідження, наукову новизну, обґрунтованість і достовірність, достатньо високий теоретичний рівень і практичну значущість його результатів, слід висловити наступні зауваження, які мають виключно дискусійний характер.

1. У п. 6 наукової новизни доведено необхідність встановлення юридичної відповідальності у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій, і зокрема – сурогатного материнства: за відмову передати дитину або створення перешкод для повернення дитини біологічним потенційним батькам (суб'єкт відповідальності – сурогатна матір); за відмову забрати народжену сурогатною матір'ю дитину (суб'єкт відповідальності – потенційні, біологічні батьки); за порушення умов договору про сурогатне материнство – розголошення особистих даних донорів, недотримання лікарської таємниці тощо (суб'єкт відповідальності – медичний заклад); А хіба на разі не встановлено такої відповідальності. Хотілось би почути думку дисертанта з цього приводу.

2. У п. 7 наукової новизни «вперше» дисертант вказує на доцільність закріплення в галузевому законодавстві норми про заборону надання інформації про неанонімних донорів – одиноких чоловіків та одиноких жінок, гамети яких було використано для запліднення з метою уникнення

ризиків та конфлікту інтересів, що можуть мати місце в майбутньому. На мій погляд, такий пункт наукової новизни є дискусійним та потребує додаткового уточнення. Хотілось би почути думку дисертанта з цього приводу.

Викладені вище зауваження дискусійного характеру не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження Горбунової Олени Василівни, оскільки не стосуються найбільш значних положень і висновків роботи й не применшують належного рівня дисертаційного дослідження. Вони можуть слугувати підґрунтям для дискусії в процесі захисту дисертації, а також напрямами майбутніх досліджень дисертанта.

За своїм змістом, одержаними науковими результатами, актуальністю, новизною та іншими ознаками є самостійною завершеною науковою роботою, що містить суттєві положення для розвитку науки цивільного права.

Дисертація Горбунової Олени Василівни на тему «Визначення походження дитини за законодавством України, країн Європейського Союзу та США» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значущістю здобутих результатів відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (зі змінами і доповненнями від 3 квітня 2019 р. № 283), наказу МОН України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 31 травня 2019 р.) і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її автор – Горбунова Олена Василівна – за результатами проведення публічного захисту заслуговує на присудження

наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

**завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
доктор філософії, доцент**

Анжела КАЛІНЮК

